

ANDRZEJ MAŚLAK

**ŚRODOWISKO SPOŁECZNE JAKO PODŁOŻE ZACHOWAŃ
PRZESTĘPCZYCH**
SOCIAL ENVIRONMENT AS BASE OF CRIMINAL BEHAVIOR

STRESZCZENIE

Tworzenie się zachowań przestępczych to reakcja na bardzo wiele czynników w otaczającej rzeczywistości, jednak nie sposób kompleksowo i jednoznacznie wyjaśnić istoty ich fenomenu. Przyczyn powstania oraz aktywnego rozwoju doszukiwać się można z jednej strony w realizacji uprawnień wolnościowych gwarantowanych przez systemy demokratyczne, skutecznie wykorzystywanych przez grupy o różnorodnym charakterze. Z drugiej strony zjawisko to jest odpowiedzią na słabość dotychczas obowiązujących norm moralnych, społecznych oraz kryzys wartości współczesnego świata. Powodem może być w tym wypadku brak spełnienia oczekiwań indywidualnych i grupowych przez dotychczas istniejące struktury społeczne, w szczególności rodziny, tradycyjne wyznania religijne i instytucje edukacyjno-wychowawcze.

Na przyczyny powstawania i rozwoju grup można patrzeć z punktu widzenia ustroju państwa, przeobrażeń społecznych oraz indywidualnych potrzeb i aspiracji człowieka.

Nawiązując jednak do samych skutków ucieczki młodych ludzi w subkultury, przedstawia się wiele negatywów, z jakimi spotykamy się na co dzień. Występuje tu tzw. drugie życie, które zazwyczaj nacechowane jest agresją i związaną z nią przemocą. Dla rzetelnej weryfikacji problemu, istoty działania subkultur warto także zwrócić uwagę na współczesne badania nad tym problemem.

Na etiologię tworzenia się subkultur można również patrzeć z punktu widzenia osoby czy też osób tworzących grupę posiadającą znamiona subkultury. Wówczas przyczyną jej powstawania jest także osobowość ich twórców, cel, jaki stawiają sobie oni w związku z utworzeniem grupy oraz korzyści, jakie osiągną poszczególne osoby z faktu istnienia i ich działalności.

---

¹ Andrzej Maślak, tel. 517339039, Instytut Pedagogiki, Akademia Pomorska w Słupsku

Słowa kluczowe: subkultury, agresja, przemoc, drugie życie

ABSTRACT

The question about the causes of youth subcultures formation and about the source of their attractiveness is very complex and during the last years there were many attempts to answer it. The phenomenon of formation of sects is an intricate process and there is no pattern based on which their development occurs. Formation of sects is a reaction to various factors of reality, however, it is impossible to comprehensively and clearly explain the nature of the phenomenon. The reasons of formation and active growth of sects may be sought, on the one hand, in realisation of non-detention rights guaranteed by democracy systems, successfully used by groups of various natures. On the other hand, this phenomenon is a response to the weaknesses of hitherto valid moral and social standards, as well as the crisis of contemporary world values. In such case, the reason may be lack of fulfilling individual and group expectations by existing social structures, especially families, traditional religions and educational institutions.

The reasons of formation and development of groups may also be approached from the point of view of a country's political system, social transformations or a person's individual needs and aspirations.

Nonetheless, with reference to the very results of young people's escapes to subcultures, one may see lots of disadvantages which we meet every day. There is a so-called second life, which is usually characterised by aggression and violence. To reliably verify the problem of the nature of subculture existence it is necessary to consider modern research into the problem.

Aetiology of the creation of subcultures may be also perceived from the perspective of a person or a group of people having subculture features. Then, the reason for its formation is also the personality of its creators, the objective they had set in relation to creating the group, and the benefits which individuals will receive from the group's existence and functioning.

Keywords: subculture, aggression, constraint, second life

1. WSTĘP

Pytanie o przyczyny powstawania subkultur młodzieżowych i źródła ich atrakcyjności jest zagadnieniem złożonym, na które na przestrzeni ostatnich lat próbowano wielokrotnie udzielić odpowiedzi. Zjawisko powstawania sekt czy subkultur jest procesem skomplikowanym i nie istnieje żaden wzorzec, w oparciu o który następuje ich rozwój. Tworzą się one na podstawie bardzo wielu czynników, jednakże nie sposób kompleksowo i jednoznacznie wyjaśnić istoty ich fenomenu. Z jednej strony przyczyn powstawania oraz aktywnego rozwoju doszukiwać się można w realizacji uprawnień wolnościowych, gwarantowanych przez systemy demokratyczne, skutecznie wykorzystywane przez grupy o różnorodnym charakterze. Z drugiej strony zjawisko to jest odpowiedzią na słabość dotychczas obowiązujących norm moralnych, społecznych oraz kryzys wartości współczesnego świata. W tym wypadku powodem może być brak spełnienia oczekiwań indywidualnych i grupowych przez dotychczas istniejące struktury społeczne, w szczególności rodziny, tradycyjne wyznania religijne i instytucje edukacyjno-wychowawcze.

Na przyczyny powstawania i rozwoju grup można patrzeć z punktu widzenia ustroju państwa, przeobrażeń społecznych oraz indywidualnych potrzeb i aspiracji człowieka.

Przyczyny ustrojowe oraz ich zmiana w 1989 roku z totalitarnego na demokratyczny, - otwarcie granic, a przez to napływ nowych, atrakcyjnych idei, zmiana prawa: gwarancje wolnościowe, w tym wolności zrzeszania się, wolności sumienia i wyznania, niezwykła łatwość uzyskania rejestracji, a poprzez to osobowości prawnej, przez sekty - szczególnie w formie kościoła lub innego związku wyznaniowego oraz stowarzyszenia, brak jakiegokolwiek kontroli państwa nad działalnością nowych kościołów i innych związków wyznaniowych. Nikłe kompetencje kontrolne wobec innych osób prawnych tworzonych przez sekty, możliwość korzystania przez kościoły i inne związki wyznaniowe, stowarzyszenia, fundacje z wielu ulg i przywilejów, nieprzygotowanie instytucji publicznych do rozwiązywania problemów wynikających z działalności subkultur. Brak tu rzetelnej wiedzy oraz właściwej koordynacji działań tych instytucji².

Przyczyny społeczne jako kryzys cywilizacji, polegający między innymi na odejściu od dużych instytucji, takich jak partie polityczne czy ruchy

---

² Zbytek, 2008, s. 16.

społeczne, na rzecz małych wspólnot; kryzys rodziny, związany głównie z jej trudną sytuacją ekonomiczną, kryzys kościołów i innych związków wyznaniowych - kryzys instytucji edukacyjno-wychowawczych, w tym przede wszystkim szkół, kryzys ekonomiczny - powodujący występowanie dużego bezrobocia i związanej z nim frustracji, brak popularyzacji wśród społeczeństwa pozytywnych wzorców spędzania czasu wolnego, zmiana modelu życia, nastawienie konsumpcyjne, co skutkuje tęsknotą za *sacrum* i różnymi formami odnowy duchowej. Występuje tu także brak elementarnej wiedzy dotyczącej zagrożeń związanych z funkcjonowaniem sekt lub subkultur wśród dzieci i młodzieży oraz rodziców i opiekunów.

Przyczyny indywidualne jako potrzeba przynależności i wspólnoty - poszukiwanie sensu życia oraz trwałych wartości, takich jak: przyjaźń, miłość, ciepło, zaufanie, dążenie do integralności życia na wszystkich płaszczyznach, poszukiwanie tożsamości kulturowej i religijnej, potrzeby bycia rozpoznanym i wyróżnionym, potrzeba przynależności do elity, poszukiwanie transcendencji, potrzeba duchowego kierownictwa, potrzeba zaangażowania się i współuczestnictwa³.

Na etiologię tworzenie się subkultur można również patrzeć z punktu widzenia osoby czy też osób tworzących grupę posiadającą znamiona subkultury. Wówczas przyczyną jej powstawania jest również osobowość ich twórców, cel, jaki stawiają sobie w związku z utworzeniem grupy oraz korzyści, jakie osiągną poszczególne osoby z faktu istnienia i działalności.

2. ISTOTA I CHARAKTER SUBKULTUR MŁODZIEŻOWYCH

Nawiązując do zachowań patologicznych, chciałbym zwrócić uwagę na zagadnienie subkultury. Pojęcie subkultura czy też podkultura definiowane jest na wiele sposobów. Terminy podkultura i subkultura związane są z pojęciem kontestacja, które odnosi się do szeregu zjawisk związanych z osobowością, ideologią oraz postawami pojedynczych ludzi. Jest to także pojęcie łączone ze świadomością grupową. Współcześnie mówi się o kontestacji jednorazowej i ciągłej, spontanicznej i zorganizowanej, a także indywidualnej i grupowej⁴. Dla zrozumienia definicji istotne jest wyjaśnienie znaczenia kontestacji grupowej, która oznacza istnienie subkultury oraz

³ Myers, 1998, s. 54.

⁴ Kalinowski, 1998, s. 12.

więzi społecznej najczęściej o charakterze wspólnotowym. Przez wielu badaczy ten typ kontestacji traktowany jest jako element destabilizujący, typ pewnego rodzaju dewiacji lub anomii. Kontestacja zawiera w sobie szereg specyficznych cech, do których zalicza się: stosunek emocjonalny, zdolność do zmiany kultury skierowanie przeciwko czemuś. Kontestowanie rzeczywistości może zatem mieć dwukierunkowe działanie: albo jest to destrukcja i dezorganizacja, albo modernizacja i reorganizacja. W interesującym mnie przypadku mamy do czynienia z kontestacją destrukcyjną, co wcale nie oznacza, iż nie ma sposobów na zmianę sytuacji.

We współczesnych pracach, zwłaszcza w literaturze i czasopiśmiennictwie, popularnym pojęciem podkultura czy subkultura nadaje się negatywny charakter. Ma to związek z przykładami dewiacji oraz zachowań przestępczych, jakie często występują w ramach współczesnych subkultur młodzieżowych.

Duży dorobek badawczy nad istotą młodzieżowych zjawisk subkulturowych mają polscy badacze. Mirosław Pęczak uważa, że subkultura młodzieżowa to względnie spójna grupa społeczna, pozostająca na marginesie dominujących w danym systemie tendencji życia społecznego, wyrażająca swoją odrębność poprzez zanegowanie lub podważenie utrwalonych i powszechnie akceptowanych wzorów kultury⁵.

Z kolei Jerzy Wertenstein-Żuławski określa ją jako specyficzne zachowania, ruchy społeczne, religijne i kulturowe, muzykę, teksty piosenek, teksty z pism tworzonych przez młodzież, pewne obyczaje, ubrania, przedmioty symboliczne i użytku codziennego. Słowem te wszystkie elementy, które decydują o odmienności młodego pokolenia, wywołując wiele niekończących się kontrowersji i dyskusji o dzisiejszej młodzieży⁶.

Trzeba jednak podkreślić, że współcześnie utrwała się coraz więcej subkultur, które przyjęte normy i wartości oraz zachowania traktują jako jedyny sposób aktywności społecznej. Dotyczy to szczególnie subkultur o charakterze parareligijnym. Jednak biorąc pod uwagę fakt, że subkulturowa aktywność jest jednym z etapów życia, najczęściej kilkuletnim, definicja konstruowana przez J. Wertensteina-Żuławskiego jest bliska rzeczywistości stanowi rzeczy. Subkultury młodzieżowe są faktem kulturowym.

W licznych dociekaniach nad tym fenomenem pojawia się ciekawa teza, iż subkultury mogą być spontaniczną reakcją na kształt współcze-

⁵ Pęczak, 1992, s. 3.

⁶ Wertenstein-Żuławski, 1993, s. 8.

snej kultury, której język, proponowany model estetyczny i rozwiązania stają się dla młodzieży niezrozumiałe⁷. Elitaryzm współczesnej kultury prowadzić więc może do tworzenia subkultur prostych strukturalnie, łatwiejszych percepcji i ułatwiających samorealizację. Często chodzi też o najzwyczajniejszy sposób zaistnienia, pokazanie własnej osoby, wybicia się ponad szarość otaczającej rzeczywistości.

Analiza literatury dotycząca owego tematu pozwala na stwierdzenie, iż nie ma jednej uniwersalnej teorii wyjaśniającej zasadnicze aspekty powstawania subkultur, w tym także subkultury młodzieżowej. Te, które znamy, skupiają się na grupach czynników mających wpływ na ich rozwój i dynamikę. Z reguły jednak współczesne teorie chętniej sięgają do podkultur dewiacyjnych niż do ogólnego wyjaśnienia tego pasjonującego tematu. Można powiedzieć, że w dostępnej literaturze ukształtowały się dwa odrębne podejścia do problemu subkultury. W pierwszym dominują opinie o dewiacyjnym charakterze subkultur, ich negatywnym wpływie na młodzież oraz stosunki społeczne⁸. Przeważa tutaj stanowisko, że subkultury mają ścisły związek z przestępczością oraz negatywnymi zachowaniami młodzieży i z tego punktu widzenia są wielkim wyzwaniem wychowawczym. Drugie stanowisko, nie unikając krytycznej oceny negatywnych przejawów podkultur, wskazuje, że jest w nich wiele innowacji wobec współczesnej kultury i codziennego życia.

System wartości prezentowany przez młodzież, głównie uczniów szkół ponadpodstawowych, często jest daleki od oczekiwań społeczeństwa, znacznie odbiega od założonych celów i ideałów wychowawczych. Podobnie jest z prezentowanymi przez nią postawami, poglądami i zachowaniami, które mogą być bardzo różne, a niekiedy nieprzewidywalne. Ich odmienność może być wynikiem przynależności młodych ludzi do określonych nieformalnych ruchów młodzieży. Przez to przenoszone są do nowego środowiska określone wzorce obowiązujące w danej grupie wraz z określonym rytuałem, obyczajowością, ceremoniałem uczniowskim (w tym nieformalnym), z którym mieli do czynienia w szkole, internacie itd. W ten sam sposób przenikają do tych miejsc zachowania niosące w sobie elementy agresywności i brutalności. Ich nowymi „nosicielami” są byli wychowankowie zakładów wychowawczych, jak i poprawczych, pensjonariusze zakładów karnych, a także członkowie grup chuligańskich lub przestępczych. To głównie z grona tych osób wywodzą się zwolennicy „fali”

---

7 Jędrzejko, 2002, s. 24.

8 Tamże, s. 24.

w wojsku, tworząc przez to specyficzne dla służby wojskowej elementy podkultury żołnierskiej stanowiącej fragment subkultury młodzieżowej. Do zjawiska „fali w wojsku” będą odnosił się w dalszej części, gdyż można uznać je za adekwatny przykład ucieczki w subkulturę, który może dotknąć każdego młodego człowieka. Mimo że zjawisko to staje się obecnie zapomnianym tematem, ukazuje nam w precyzyjny sposób działania subkultur.

Szkoła oraz inne placówki jako instytucje w systemie edukacji obywatelskiej, tak jak i pozostałe elementy tego systemu, muszą być nastawione na prowadzenie działalności profilaktyczno-wychowawczej przeciwdziałającej wpływowi subkultury, a przez to i oddziaływaniom nieformalnych ruchów młodzieżowych. Młodzi ludzie trafiający do placówek opiekuńczych, wychowawczych, a także resocjalizacyjnych po określonym czasie mają możliwość powrotu do swoich domów i środowisk. I dobrze by było, aby do tego czasu ich negatywne wzorce, postawy i zachowania zastały co najmniej zneutralizowane. Polskie życie społeczno-polityczne i kulturalno-obyczajowe w ostatnich latach stało się niezwykle różnorodne i bogate. W tych złożonych warunkach przyszło egzystować i działać polskiej młodzieży, szczególnie podatnej i uległej na wszelkie wpływy i zawirowania naszej historii oraz ulegającej modzie i stylowi, który trafia do kraju z zewnątrz. Nowe zjawiska społeczno-obyczajowe zaczęły obejmować swoim zasięgiem nie tylko środowiska młodzieżowe, ale i wykraczać poza granice młodzieżowej subkultury. Stany te w literaturze przedmiotu określa się najczęściej jako młodzieżową konsternację.

Należy podkreślić, iż według Wincentego Okonia konsternacją jest poddanie w wątpliwość przyjętych poglądów lub zasad, zwykle okazywane w sposób manifestacyjny⁹. Innym określeniem opisywanych zjawisk jest kontrkultura stanowiąca, przejaw działania ludzi młodych, powiązanych w grupy rówieśnicze i uczestniczących okazjonalnie w zbiorowych, publicznych wystąpieniach stanowiących okazję do silnej ekspresji postaw¹⁰. Jednak najczęściej spotykanymi pojęciami są „podkultura” i „subkultura”. O istnieniu subkultury można mówić wówczas, gdy wiele jednostek ma podobne problemy i gdy na gruncie wspólnych zainteresowań i dążeń powstają dość trwałe więzy między rówieśnikami, którzy tworzą im tylko odpowiadające i ich obowiązujące normy, wartości i wzory¹¹. Podobną definicją jest ta, która mówi, iż jest to wykształcenie tradycyjnych w danym

9 Okoń, 1981, s. 138.

10 Kłoskowska, 1981, s. 546-547.

11 Ułasiuk., 1993, s. 8.

środowisku sposobów zachowań i komunikacji, form ekspresji, stylu życia czy akceptowany przez daną grupę system wartości¹².

Uogólniając dotychczasowe wywody, można przyjąć, iż podkultura czy subkultura młodzieżowa to prezentowanie określonego sposobu zachowań i egzemplifikowania wyznawanych wartości, które ukazują niezadowolenie młodych, pozwalając na ich ujawnienie w sposób jednoznacznie nieakceptowany przez społeczeństwo. Prowadzi to do powstania krytycznych postaw, a w niektórych przypadkach nawet do dewiacyjnych zachowań młodzieży.

3. SUBKULTURY

Pierwsze wzmianki o podkulturze żołnierskiej pojawiły się w literaturze historycznej oraz pamiętnikarskiej w wiekach XVIII i XIX. W „Pamiętniku starego żołnierza 1806-1814” Andrzeja Białkowskiego znajdujemy pierwsze sygnały o istnieniu „drugiego życia” wojskowego. Podobne uwagi odnajdujemy w książeczce „Wspomnienia podchorążych z czasów w. ks. Konstantego” autorstwa J. A. Komorowskiego. Klasycznym przejawem istnienia specyficznych cech podkultury żołnierskiej były także niezwykle popularne żurawiejki z okresu II Rzeczypospolitej¹³.

Poszukiwanie źródeł współczesnej subkultury żołnierskiej skłania do przyjęcia tezy, że część zjawisk subkulturowych może wywodzić się i mieć swoje źródła w obyczajach i zjawiskach obecnych w armiach zaborczych oraz z okresu II Rzeczypospolitej. Jej opisy są niestety szczątkowe. Literatura historyczna, czy też współczesna dotycząca podkultury żołnierskiej jest uboga i ma raczej charakter popularnych opracowań adresowanych do kadry dowódczej i wychowawczej Wojska Polskiego. Taki stan rzeczy wynika przede wszystkim z braku przyzwolenia ze strony władz wojskowych, zwłaszcza w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, na szersze badanie tej problematyki oraz ograniczeń kompetencji, jak i potencjału instytucji wychowawczych w siłach zbrojnych w latach dziewięćdziesiątych. W zasadzie od 1989 roku nie przeprowadzono głębszych analiz i opisu subkultur w środowisku żołnierskim.

Jednoznaczne zdefiniowanie podkultury żołnierskiej jest utrudnione z wielu powodów. Posiadając specyficzne cechy, charakterystyczne

---

12 Okoń, 1981, s. 20.

13 Jędrzejko, 2002, s. 25.

tylko dla tego środowiska, nawiązuje wieloma formami do subkultur młodzieżowych świata cywilnego. Możemy wręcz mówić o interakcjach pomiędzy subkulturami środowiska cywilnego i wojskowego. L. Kanarski i B. Rudnicki twierdzą, iż subkultury młodzieżowe są składową wielu procesów, w tym przenoszenia na grunt wojska wybranych zwyczajów lub elementów tych zwyczajów ze środowisk ludzi młodych i subkultur młodzieżowych¹⁴. Jak widać, subkultury młodzieżowe stanowią dzisiaj niemały problem, dlatego też warto przyjrzeć się im dokładniej.

Tak więc „fala” jako zjawisko subkultury żołnierskiej bardzo szybko przystosowała się do nowych warunków, a żołnierze przekazują sobie prawa i przywileje najstarszego pokolenia oraz sposoby ich egzekwowania. Nieformalna obyczajowość żołnierska nie jest wynalazkiem ostatnich dziesięcioleci. Jest tak stara, jak stara jest instytucja armii, bez względu na podziały narodowościowe i strefy klimatyczne. Funkcjonuje od wieków, niezależnie od woli dowódców i podejmowanych przez nich wysiłków organizacyjnych i wychowawczych. Charakterystycznym przejawem subkultury żołnierskiej jest funkcjonowanie w jej obrębie swego rodzaju obrzędów, zwyczajów, systemów kar i nagród oraz symboli stanowiących integralną oprawę falowego pełnienia służby.

Trudno jest jednoznacznie ocenić charakter tego zjawiska, tym bardziej, że jest to temat wzbudzający wiele kontrowersji. Wciąż jednak opiera się na tradycyjnym podziale na starych i młodych oraz wiążącymi się z tym obowiązkami i przywilejami. Zawsze młody służy staremu, musi kolejno przejść przez wszystkie szczeble kariery w pododdziale, począwszy od *kota*, poprzez *Wicka*, aż do *pana rezerwisty*. Wraz z kolejnymi etapami służby wojskowej nabywa kolejne prawa i przywileje, uczestniczy w ceremoniach awansujących go w hierarchii pododdziału. Poborowi wiedzą o tym, że decydują się na falową służbę, choć mają świadomość, że wiąże się to z szeregiem ograniczeń. Jednak jest to dla nich atrakcyjne urozmaicenie, ciekawa alternatywa dla regulaminu. Fala pozwala im na dowartościowanie się, szczególnie gdy do wojska trafia kolejne wcielenie, a oni sami przestają być młodymi.

Fala jest tradycją, a prawem tradycji jest nieuleganie ewolucji. W przypadku subkultury żołnierskiej mamy jednak do czynienia z pewnego rodzaju mutacją tej tradycji. Obecnie fala staje się przykrywką dla patologicznych zachowań. Starzy często pod wzorem falowych zachowań

---

¹⁴ Kanarski, Rudnicki, 1994, s. 19-20.

posuwają się do wręcz sadystycznych sposobów nakłaniania młodych do posłuszeństwa. Wymierzają im także przeróżne zadania, takie jak np.

- aerobik- wykonywanie gimnastycznych ćwiczeń grupowych pod nadzorem „dziadków” z równoczesnym śpiewaniem piosenek,
- alarm- na pseudoalarm dla żołnierzy najmłodszego rocznika, mają oni stawić się z całym ekwipunkiem i wyposażeniem (często z pościelą),
- atak na mola- żołnierz młodego rocznika na komendę „dziadka” zaczyna wypychać firankę lub zasłonkę do ust,
- batman- bieganie młodych żołnierzy w pelerynach przeciwdeszczowych,
- bobsleje- polega na wożeniu najstarszych wychowanków na taborecie lub na kocu przez najmłodszych stażem,
- dmuchanie kozy- udawanie pod łóżkiem odbywania stosunku płciowego,
- czujka- dyżurowanie przed budynkiem przez całą noc,
- glonojad- czyszczenie szyb językiem,
- grająca szafa- wchodzenie do szafy i śpiewanie,
- płyta długogrająca- żołnierz staje na taborecie i obracając się, śpiewa,
- prasowanie kota- bolesne uciskanie klatki piersiowej za pomocą łokcia, taboretu,
- toboł- uderzenie siedziskiem taboretu w pośladki żołnierza młodszego służbą.¹⁵

W skrajnych przypadkach bywa to przyczyną zamachów samobójczych, depresji, autoagresji czy frustracji. Przeciwnicy fali twierdzą, że jest ona źródłem upokorzeń, zarówno w sferze psychicznej, jak i fizycznej. Często są zbulwersowani, ponieważ jest to naruszenie podstawowych praw człowieka. Można też nazwać to brutalizacją międzyludzką lub pospolitym zdziczeniem.

Fala jest problemem o bardzo silnej tożsamości, której nie są w stanie zagrozić nawet zmiany w strukturze i organizacji sił zbrojnych. Dlatego też jej całkowite wyeliminowanie wydaje się być walką z wiatrakami.

---

¹⁵ Jędrzejko, 2002, s. 37-64.

4. ZACHOWANIA W SYTUACJACH TRUDNYCH, ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM AGRESJI I PRZEMOCY

Coraz pełniej uświadamiamy sobie konieczność przeciwdziałania i zapobiegania wzrostowi agresywności. Nie ma żadnych wątpliwości, że nasilenie zachowań agresywnych w Polsce wiąże się z etapem przemian związanych z kształtowaniem nowego ustroju społeczno-ekonomicznego. Tło polityczne i społeczno-ekonomiczne, sposób i forma przeprowadzania zmian w sferze gospodarczej, stosunków pracy, stosunków społecznych i interpersonalnych mają znaczący wpływ na modelowanie przez młodych ludzi obrazu świata, innych osób oraz sposobów funkcjonowania. Bezpośrednie skutki transformacji kulturowej i ekonomiczno-społecznej tworzą zespół czynników mogących stymulować zachowania agresywne, poszerzając skalę zjawiska przemocy¹⁶.

Zdefiniowanie pojęcia agresji jest zadaniem dosyć trudnym. Jak już wspomniałem, ma ono wiele synonimów, mianowicie: wrogość, destruktywność itd. Jednak, niezależnie od nazwy, to i tak w większości przypadków zachowania agresywne przybierają formę działalności szkodliwej, zarówno dla poszczególnych jednostek, jak i dla całych grup społecznych. Dotyczy to zwłaszcza aktów ekstremalnie agresywnych, a więc takich, które niosą za sobą groźbę utraty zdrowia lub życia w stosunku do ofiary, której dotyczy ten plan. Ostatnio można zauważyć nową formę zjawiska agresji. Mam tu na myśli sytuacje, kiedy to zarówno ofiarą, jak i sprawcą jest ta sama osoba. Mówimy tu o autoagresywnym zachowaniu podmiotu, który w sposób świadomy lub nie prowadzi do uszkodzenia samemu sobie lub do niszczenia samego siebie.

Agresja jest formą reagowania, które pełni funkcje regulacyjne w stosunkach człowiek - otoczenie a człowiek - inni ludzie. Dzięki niej możliwe jest przezwyciężenie przeszkód i oporów, jakie stawia środowisko społeczne. Reakcje agresywne zawsze wiążą się z frustracją potrzeb. Zdarza się, że reakcje te przyjmują patologiczną postać zachowań destruktywnych. Siła i częstość występowania agresji, rodzaj manifestowanych zachowań agresywnych zależą, tak jak w ogóle osobowość człowieka, od zadatków wrodzonych, aktywności własnej, doświadczeń życiowych, wpływu środowiska i od wychowania.

Zachowania agresywne można dzielić ze względu na formę ich wy-

---

¹⁶ Ostrowska, Tatarowicz., 1998, s. 11-12.

stępowania. Wyróżnia się agresję fizyczną i psychiczną. Pojęcie przemocy fizycznej obejmuje naruszenie nietykalności cielesnej drugiej osoby. Może być ona skierowana także przeciwko rzeczom, przyjmując postać wandalizmu.

a) Przemoc fizyczna wobec osoby:

Pojęcie przemocy w tym rozumieniu obejmuje przede wszystkim zamierzone, tzn. świadome i celowe, powodowanie obrażeń cielesnych¹⁷. Może być ona skierowana na inne osoby, ale może też dotyczyć autoagresji, kierowanej na samego siebie.

b) Wandalizm – przemoc skierowana na przedmioty:

Tym pojęciem możemy określić zachowania skierowane na niszczenie przedmiotów lub czyjejs własności, w sposób sprzeczny z obowiązującymi normami. Gdzie w pojęciu niszczenie zawiera się uszkodzenie, jak i całkowita dewastacja¹⁸. W tym miejscu należy wspomnieć o tzw. agresji przemieszczonej, której celem jest rozładowanie silnego napięcia, związanego z tendencjami agresywnymi.

Pod pojęciem przemocy psychicznej kryją się następujące zachowania:

- agresja werbalna- polegające na posłużeniu się bodźcami słownymi, szkodliwymi dla atakowanej osoby, które wywołują u niej poczucie krzywdy lub odrzucenia uczuciowego, np. obrażanie, znieważanie czy kompromitowanie,
- groźby- mające na celu wywołanie strachu, stosowanie presji i szantażu celem wymuszenia konkretnych zachowań,
- dyskryminacja-poniżanie, naruszanie cudzej godności.

Specyficzną formą agresji jest także tzw. negatywizm społeczny, polegający na negowaniu autorytetów, obowiązujących norm moralnych i etycznych, krytykowaniu i odrzucaniu poglądów i idei ogólnie akceptowanych, łamaniu nakazów przyjętych generalnie za normę społeczną. Przyczyn zachowań agresywnych można doszukiwać się w warunkach zewnętrznych, w których żyje człowiek i które mają na niego duży wpływ, a także w cechach jego osobowości. Przy czym przez warunki zewnętrzne należy rozumieć szeroki aspekt powiązań sytuacji życiowej z układami międzyludzkimi, w które angażuje się człowiek. Natomiast wpływ cech osobowości na zachowania agresywne należałoby rozszerzyć o kwestie stanów emocjonalnych jednostki, jej doświadczeń płynących z życia spo-

---

¹⁷ Tamże, s. 23.

¹⁸ Tamże, s.24.

łecznego, nastawienia do otaczającego świata i ludzi, wyznawane poglądy i przekonania¹⁹.

Środowisko, w jakim przychodzi żyć młodemu człowiekowi, jest dziś specyficzne i trudne. Wyjątkowe układy interpersonalne mogą generować nieakceptowane społecznie zachowania o charakterze agresywnym. Tym bardziej, że otaczająca nas przestrzeń nie jest instytucją totalitarną, wnikającą swym działaniem we wszystkie sfery życia człowieka, co często jest przez młodych ludzi wykorzystywane.

Wchodząc w środowisko społeczne, człowiek wnosi swoją, ukształtowaną przez warunki życia cywilnego i rodzinę, osobowość społeczną, wzory zachowań kulturowych, powiązania i więzi z dotychczasowym otoczeniem, w którym funkcjonował. W początkowym okresie wstępowania w nowe więzi grupowe zostaje zerwany dotychczasowy tryb życia, następuje trudny, często bardzo przykry proces standaryzacji i depersonalizacji jednostki poprzez złożony mechanizm działań socjotechnicznych:

- zerwanie kontaktów ze światem zewnętrznym,
- odbieranie rzeczy osobistych,
- uniformizacja zasad ubioru i zachowania zewnętrznego,
- pełna organizacja porządku dnia oraz czasu,
- zbiorowa realizacja codziennych zajęć według narzuconego planu,
- konieczność podporządkowania celów i potrzeb osobistych zespołowym,
- konieczność bezwzględnego podporządkowania się przełożonym i starszym,
- rozwinięty, zróżnicowany i permanentny system nadzoru i oceniania,
- przewaga więzi służbowych nad nieformalnymi,
- pozbawienie możliwości swobodnej decyzji,
- ograniczenie niektórych praw i swobód obywatelskich,
- anonimowość w dużej zbiorowości,
- ograniczenie przestrzeni życiowej i duże zagęszczenie personalne,
- ograniczenie wolności, spowodowane warunkami służby wojskowej,
- pozbawienie wielu wygód i udogodnień materialnych,
- konieczność podporządkowania się wymogom regulaminowym,

---

¹⁹ Łuniewska, 2001, s. 290.

- świadomość konieczności działań w warunkach potencjalnego lub rzeczywistego zagrożenia zdrowia, życia i innych wartości,
- przeciążenia psychiczne i fizyczne szczególnie w sytuacjach działań militarnych o dużej stresogenności,
- niemożliwość zaspokojenie wielu potrzeb życiowych.²⁰

Wszystko to przyczynia się do powstawania przemocy fizycznej, agresji, demonstracyjnego wyrażania swojego niezadowolenia, gwałtownych wybuchów gniewu, które prowadzą do rozładowania stanów napięcia emocjonalnego, będącego wynikiem przedłużającego się stanu frustracji i mającego zdecydowanie negatywny wpływ na funkcjonowanie organizmu. Reakcje agresywne mogą zostać wywołane również działaniem takich bodźców, jak: obraźliwe zachowania, zachowania doprowadzające do niepowodzenia, zachowania niesprawiedliwe, wyśmiewanie, ośmieszanie, poczucie krzywdy czy przypisywanie komuś wrogich intencji²¹. Każdy akt agresywnego zachowania się i przemocy jest w zasadzie niepowtarzalny i pozostaje w ścisłym związku ze stanem psychicznym i osobowością uczestniczących w nim ludzi. Jednak ogromny wpływ na powstanie zachowań agresywnych ma również obiektywna sytuacja, tj. warunki i specyfika danego środowiska czy subkultury. Trudno jest w sposób jednoznaczny wskazać, które z czynników zewnętrznych subkultury stanowią źródło agresji wśród młodzieży.

Na przykładzie „zjawiska fali w wojsku” brutalna agresja i przemoc mogą wynikać z błędów popełnianych przez dowódców różnych szczebli dowodzenia oraz przez osoby funkcyjne w pododdziale. Do najczęściej spotykanych błędów w pracy dowódczo-wychowawczej należą:

- powierzchowna ocena stanu stosunków interpersonalnych w pododdziale,
- niewłaściwe praktyki dyscyplinarne,
- brak troski o kształtowanie klimatu zaufania w pododdziale,
- niska kultura dowodzenia, brak dbałości o warunki socjalno-bytowe żołnierzy,
- niewłaściwa organizacja służby i pracy,
- nieprzestrzeganie przepisów i regulaminów,
- nieprawidłowe postępowanie z podwładnymi.²²

²⁰ Tamże, s. 306.

²¹ Nazarowski, 1999, s. 78.

²² Łuniewska, 2001, s. 308.

Bardzo istotne jest tu także wyjaśnienie czym jest owa „fala wojskowa”. Zauważymy w jej definicji niemałe powiązanie z interpretacją zarówno słowa „agresja”, jak i „przemoc”. Faktycznie te dwa leksemy są ze sobą niezwykle powiązane. Powołując się na „Słownik Współczesnego Języka Polskiego”, możemy wywnioskować, że „fala wojskowa” jest to praktykowany w wojsku zwyczaj wykorzystywania i upokarzania moralnego oraz fizycznego żołnierzy najmłodszego roku, zwanych *kotami* przez starszych stażem żołnierzy, tzw. *dziadków*. O zjawisku „fali”, czyli maltretowania nowych żołnierzy przez tych ze starszego rocznika, mówi się w wojsku otwarcie dopiero od kilku lat²³. Warto pamiętać, że patologia w podkulturze żołnierskiej postrzegana jest przez konkretne formy stosowanej w jej obszarze przemocy²⁴. Wynika z tego, że „przemoc i będąca jej wyrazem agresja należą do najistotniejszych instrumentów urzeczywistniania obecnego wśród żołnierzy podziału na starych i młodych. Stwarza ona możliwość egzekwowania posłuszeństwa w podskórnym życiu pododdziału²⁵.

Kontynuując ten wątek - jako jeden z idealnych przykładów, warto byłoby wymienić kilka przyczyn powstawania subkultur w wojsku. A są to niewątpliwie:

- a) radykalna zmiana dotychczasowego środowiska życia,
- b) rozłąka z rodziną,
- c) skoszarowane warunki życia, służby i wypoczynku, duża jednorodność (wiek, płeć, wykształcenie, pochodzenie społeczne),
- d) niska motywacja do służby,
- e) wcielenie do służby ze względu na niż demograficzny oraz niezadowalający stan zdrowia i kondycji psychicznej populacji młodzieży przedpoborowej (osób z pogranicza normy wymagań medyczno-psychologicznych, przejawiających deficyty dojrzałości intelektualnej, emocjonalno-popędowej, interpersonalnej, odporności psychicznej),
- f) szkodliwe następstwa nieformalnej obyczajowości i obrzędowości oraz deformacje relacji interpersonalnych między żołnierzami starszymi i młodszymi,
- g) duży stopień trudności oraz zmienności sytuacji oraz zadań służbowych, a z drugiej strony znaczna powtarzalność, rutynowość działań, trudności adaptacyjne i readaptacyjne.²⁶

23 Dunaj, 1996, s. 246.

24 Dębska, Kanarski, Rudnicki, 1994, s. 17.

25 Kozak S, 2007, s. 198.

26 Tamże, s. 199.

Z pewnością nie możemy do tego tematu podchodzić ze spokojem, gdyż zagrożeń wynikających z występowania przemocy w życiu młodego człowieka jest bardzo wiele. „Drugie życie to niepisany system zasad i obyczajów. Prawo wali: starsi żołnierze, czyli „dziadkowie”, decydują o wszystkim, co mają robić młodzi. „Koty” składają nieoficjalną przysięgę, iż we wszystkim będą posłuszni staremu wojsku, co kończy się wobec „niesubordynowanych” biciem wojskowym pasem leżącego na taborecie „kota”. Przez sześć miesięcy „kotom” nie przysługiwały żadne prawa. Karani za najdrobniejsze przewinienia, na przykład za niedopięty guzik, czy słowne wyrażenie swojego sprzeciwu. Zmuszani ponadto do pompek, śpiewu, udawania głosów zwierząt. Są upokarzani i bici. Ich miejsce było na samym dnie wojskowej hierarchii, dopóki nie zmienili swoich młodszych kolegów z nowego poboru²⁷.

5. SUBKULTURA - DRUGIE ŻYCIE

Drugie życie człowieka często rozumiane jest jako odskocznia od problemów, zakończenie trudnego etapu w życiu, jednakże należy wspomnieć tu, iż owa ucieczka może być związana z ucieczkami w subkultury. Chodzi tu przede wszystkim o uczestnictwo w subkulturze. Nie tylko w Polsce, ale i na całym świecie, w środowiskach, gdzie młodzi ludzie utożsamiają się z subkulturami, dochodzi do zaburzenia dotychczasowego trybu zachowania. Jak powszechnie wiadomo, może wystąpić tu typowy aspekt patologiczny. Mógłbym tu ze smutkiem stwierdzić, iż nie da się go całkowicie unicestwić, co nie znaczy, że nie powinno się z nim walczyć i jak najbardziej eliminować.

Subkultura jest jednym z nielicznych miejsc, gdzie jej działania są zaplanowane z precyzyjną dokładnością. Czasami jednak i tam może dochodzić do pewnych niemiłych incydentów, poprzez powstawanie kolejnych podgrup społecznych. W tejsze zbiorowości można wyróżnić lidera, cele, interakcje, systemy wartości oraz środki do realizacji celu.

Rzeczywistość ukazuje nam, że nawet w najmniejszej grupie znajdują się osoby, które mają predyspozycje do bycia liderem. Jest on oczywiście nieformalny. Tak samo nieformalną osobą będzie każdy inny człowiek – członek, jednak jego status i pozycja nie będzie tak wysoko ceniona. Mowa tu o nowych osobach, czyli kimś, kto jest testowany przez resztę grupy.

---

²⁷ Jędrzejewski, 1999, s. 133.

Przez subkulturę środowiska rozumiemy normy, reguły postępowania, obyczaje, obrzędy i zwyczaje oraz znaki i symbole wytwarzane i przekazywane sobie przez jej uczestników w danym środowisku. Cechą subkultury jest funkcjonowanie w jej obszarze nieformalnych obyczajów, kar i nagród. Prowadzi to do dużej represyjności tej podkultury wobec opornych i wyłamujących się z ustalonych zasad życia, wynikających z ustaleń funkcjonującej subkultury.

Niezależnie od tego, w jakiej grupie się znajdziemy, otoczenie oraz rola wpływają na naszą osobowość. W środowisku, w którym funkcjonuje pewien rodzaj subkultury, dochodzi do zbiegnięcia się dwóch grup o innych statusach i przywilejach. Powoduje to deformacje kontaktów interpersonalnych. Są one niezwykle specyficzne, gdyż zachodząc w danym środowisku, mają konkretne cele, często ze względu na stworzone niedogodności oraz naruszane bariery fizyczne, a także psychiczne i moralne. Nie dziwne jest to, iż są one kierowane głównie przeciw podstawowym normom, zasadom oraz utartej etyce danego środowiska. Mowa tu o „drugim życiu”, ponieważ biorąc czynny udział w życiu subkultury, człowiek odcina się od reszty świata. Często też stawiają opór lub niechęć do wszystkiego, co jest dookoła. Grupa tworząca subkulturę to ludzie w różnym przedziale wiekowym, o różnorodnej historii czy predyspozycjach. W tym przypadku może prowadzić to do jej deformacji, jednak najczęstszym efektem tego jest jej rozwój, umiejętność werbowania nowych członków oraz utwierdzenie ich w słuszności postępowania.

Powołując się na słowa Stanisława Kozaka, warto zaznaczyć, że jest to efekt aprobaty znacznej części młodych ludzi. Nie ma tu zbyt wielu osób sprzeciwiających się temu zjawisku. Normalny jest tu motyw preferowania celów oraz założeń danej subkultury jako główny sposób postępowania człowieka.

6. WNIOSKI

Tak więc widzimy, że pierwsze działania powinny wychodzić od najbliższych, czyli rodziców. Muszą oni uzbroić się w cierpliwość i dokładnie przemyśleć działania, których chcą się podjąć. Należy tu zebrać informacje, z kim spotyka się dziecko, przeczytać wszelkie książki czy broszury dotyczące tego rodzaju sekty lub po prostu zebrać wszelkie niezbędne informacje dotyczące subkultur. W kontaktach rodzice powinni być mili, nie krzyczeć,

starać się nie kłócić. Silna grupa wmawia danej osobie, że jest dla niego bliższą strukturą niż rodzina. Dlatego nowy członek będzie bardziej wyczulony na sprzeczki niż zwykle. Rodzice powinni postarać się komunikować bez kłótni i utrzymywać dobry kontakt. Absolutnie nie mogą spierać z dzieckiem na temat jej grupy. Należy jednak powtarzać mu bez przerwy, że się go kocha i że się go nie porzuci niezależnie od tego, co powie lub zrobi. Kolejnym krokiem jest przygotowanie powrotu dziecka do rodziny. Wszelkie ruchy rodziców muszą być ostrożne na każdym kroku. Nie wolno naciskać na młodą jednostkę przy podjęciu decyzji o ewentualnym powrocie. Kolejnym i zarazem ostatnim etapem jest zerwanie wszelkich kontaktów dziecka z subkulturą i opuszczenie miejsca, gdzie może mieć ona swoje wpływy. Warto byłoby może zgłosić się na terapię rodzinną, aby poprawić stosunki w rodzinie, nauczyć się lepszych sposobów komunikacji. Wcale nie trzeba tego robić tylko wtedy, gdy stosunki rodzinne są katastroficznie złe, ale można choćby dla samej ich poprawy. Zawsze przecież może być lepiej. Jeśli bliski zauważy zmiany w rodzinie na lepsze, może to bardzo pozytywnie na niego oddziaływać²⁸.

Widzimy, że subkultury w dzisiejszym świecie są bardzo niebezpieczne. Łapią w swoje szpony dzieci i młodzież, które często zgubnie poszukują własnej tożsamości i swojego niepowtarzalnego światopoglądu. Sposób, w jaki dzieci spędzają czas wolny, generuje to, jakimi ludźmi będą oni w przyszłości, czym się będą interesowały i jakie pasje będą rozwijać. Osoba poddana działaniu silnej grupy może stać się bardzo niebezpieczną jednostką zagrażającą życiu swojemu, jak i innych.

BIBLIOGRAFIA

1. Dębska A., Kanarski L., Rudnicki B. (1994), *Patologia żołnierska*, Warszawa, Wyd. Bellona.
2. Dubaj B. (1996), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa, Wyd. Wilga.
3. Jędrzejko M. (2002), *Koty, wicki i rezerwa. Zwyczaje, obrzędy, i język „fali”*, Warszawa, Wyd. Dwnino NOM”Kojan”.
4. Jędrzejewski M. (1999), *Młodzież a subkultury. Problematyka edukacyjna*, Warszawa, Wyd. Żak.
5. Kalinowski M. (1998), *Subkultury młodzieżowe*, Warszawa, Wyd. WSiP.

---

28 Occhiogrosso, 1999, s 234

6. Kanarski L., Rudnicki B. (1994), *Podkultura żołnierska*, Warszawa, Wyd. MON.
7. Kłoskowska A. (1981), *Socjologia kultury*, Warszawa, Wyd. PWN.
8. Kozak S. (2007), *Patologie wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa, Wyd. Difin.
9. Łuniewska M., *Przeciwdziałanie zjawisku fali w wojsku*, [w:] *Vademecum dydaktyczno-wychowawcze nr 6*, red. ppłk dr Mirosław Kaliński, Warszawa 2001.
10. Myers D. G. (1999), *Psychologia społeczna*, Poznań, Wyd. PWN.
11. Nazarowski K., *Agresja i przemoc wśród żołnierzy*, [w:] „Przegląd Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej” 1999, nr 11.
12. Occhiogrosso P. (1999), *Sekty, religie, wyznania*, Warszawa, Wyd. Literackie MUZA.
13. Okoń W. (1981), *Słownik pedagogiczny*, Warszawa, Wyd. Żak.
14. Ostrowska K., Tatarowicz J. (1998), *Agresja i przemoc*, Warszawa, Wyd. CMPPP MEN.
15. Pęczak M. (1992), *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa, Wyd. Semper.
16. Ułasiuk F. (1993), *Nieformalne ruchy młodzieżowe*, Warszawa, Wyd. Semper.
17. Urban B., Stanik J. M. (2008), *Resocjalizacja*, tom 1, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
18. Urban B., Stanik J. M. (2008), *Resocjalizacja*, tom 2, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
19. Walancik M. (2009), *Aktualne przejawy patologii i dewiacji społecznej. Wybrane konteksty*, Toruń, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
20. Wertenstein-Żuławski J. (1993), *Między nadzieją a rozpaczą*, Warszawa, Wyd. PWN.
21. Winiarski M., *Niepowodzenia szkolne*, [w:] *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, pod red. D. Latak, T. Pilch, Wydawnictwo Naukowe Żak, Warszawa 1999.
22. Zbytek D. S. (2008), *Religia i racjonalizm*, „Dziś – przegląd społeczny” nr 8.

